

DACI ȘI ROMANI LA GURILE DUNĂRII

Prof. Dr. doc. **GHEORGHE ȘTEFAN**

Membru corespondent al Academiei
R. S. România

Teritoriul de la Dunărea de jos, de o parte și de alta a bătrî-nului fluviu, este cunoscut în antichitate ca o țară prin excelență geto-dacică. În adevăr, încă din secolul al VI-lea î. e. n., geții, importantă ramură a tracilor indoeuropeni, se individualizează din marea masă tracică. Istoricul Herodot din Halicarnas, referindu-se la expediția lui Dariu al lui Hystaspe din 514 î. e. n., vorbește cu destule detalii despre geți, situîndu-i între Haemus, Dunăre și Pontul Euxin. Ei locuiau însă și pe malul stîng al Dunării dovadă faptul că izvoarele secolului al IV-lea îi înregistrează ca populație de bază atît în dreapta cît și în stînga fluviului ce păstrează pînă în zilele noastre numele său geto-dacic.

Din punct de vedere etnic, geții erau frați buni cu dacii din Carpați. Înrudirea strînsă dintre cele două ramuri ale grupului geto-dacic a fost sesisată și de istoricii și etnografii antici. Astfel Justinus scria : *Daci quoque suboles Getarum* (și dacii sînt din neamul geților) ¹, iar geograful Strabo vorbește despre comunitatea de limbă dintre daci și geți : ὁμόγλωττοι δ' εἶσιν ἃ Δάκοι καὶ Γέταις ². Pentru geograful amintit singura deosebire între daci și geți constă în așezarea lor geografică. Geți (Γέται, *Getae*) erau numiți cei ce locuiau în părțile extracarpătice, în Muntenia, Moldova și Dobrogea, întinzîndu-se spre răsărit pînă la mare, în timp ce triburile ce locuiau către germani și izvoarele Istrului erau cunoscute sub numele de daci ³.

Appian arată că geții de la nord de Dunăre sînt numiți daci ⁴, iar Criton vorbind despre războaiele dacice, și-a intitulat lucrarea sa *Getica* (Γετικά), iar nu *Dacica*, ceea ce dovedește că pentru el dacii și geții sînt tot una.

¹ Trogu-Justinus XXXXII, 3, 16.

² *Geographia*, VII, 3, 13.

³ *ibid*, VII, 3, 12 : Γέταις μὲν τοὺς πρὸς τὸν Πόντον κεκλημένους καὶ πρὸς τὴν ἑω. Δάκους δὲ τοὺς εἰς τὰναντία πρὸς τὴν Γερμανίαν καὶ τὰς τοῦ Ἰστροῦ πηγὰς.

⁴ Appian, Prooem. 4 : Γετῶν τῶν ὑπὲρ Ἰστρον. οὓς Δάκους καλοῦσιν.

Indiferent de denumirile ce li se atribuie, un lucru este neîndoielnic, anume că geto-dacii reprezintă *prima mare unitate etnică și lingvistică* făurită pe teritoriul Daciei preromane, între Haemus, Carpații nordici, Tisa, Tyras și Marea Neagră. Evident, pentru primele secole ale istoriei geto-dacilor (sec. VI—II î. e. n.) putem vorbi de o unitate etnică și lingvistică, dar nu și de unitate politică. Aceasta din urmă nu s-a realizat decât în secolul I î. e. n. fiind precedată și pregătită de o etapă destul de îndelungată, aceea a uniunilor de triburi, de tipul celei condusă de Dromihaites de pe la sfârșitul secolului IV și începutul secolului al treilea, în Muntenia răsăriteană și Moldova meridională.

În adevăr, ca urmare a dezvoltării social-economice, în prima jumătate a secolului I î. e. n., Burebista a unit triburile geto-dace într-o mare *arhé*⁵, realizând pentru întâia dată *unitatea* politică a Daciei sub înfățișarea unui stat începător sclavagist. Refăcut și consolidat sub regele erou Decebal, statul dac a fost desființat în 106 e. n., în urma a două războaie crîncene. Dar, dacă statul dac și-a încheiat existența în mod violent, n-a dispărut și poporul geto-dac. Fie că au fost înglobați în imperiul roman ca învinși, fie că au rămas în afara granițelor provinciei romane sub numele de *daci liberi*, *daci mărginași*, prin Crișana, Maramureș și Slovacia sau de *carpi* — în podișul Moldovei — și de *costobaci* — prin Bucovina, — geto-dacii au continuat să locuiască în țara lor băștinașă, constituind unul din factorii fundamentali ai etno-genezei românilor.

După cum am arătat, cele dintîi mențiuni despre geți se referă la triburile din Dobrogea, datorită desigur faptului că aici s-au produs primele contacte cu lumea mediteraneeană reprezentată de coloniștii greci, în deosebi cei din Istros. Aceste contacte au avut ca urmare nu numai o activizare mai timpurie a forțelor creatoare autohtone, dar au și prilejuit cele dintîi cunoștințe despre populația băștinașă.

Influența culturală greacă a pătruns adînc în teritoriul geto-dacic, în deosebi în Muntenia și Moldova. Rolul principal în acest proces l-a avut regiunea Dunării de jos. Corăbiile histrienilor au urcat pe Dunăre, întemeind factorii de comerț nu numai pe malul dobrogean, ca cea de la Carsium, dar și pe malul stîng, ca, de pildă, cea de la Barboși. Prin intermediul acestor factorii, produsele grecești s-au răspîndit pe văile rîurilor Prut, Siret, Ialomița, Argeș și Dîmbovița, pînă în nordul Moldovei și în trecătorile Carpaților Meridionali.

Dar, cu toate că influența grecească a fost puternică, cu toate că geții au avut contacte active și cu alte grupuri etnice (sciți, celtobastarni, sarmați etc.), care s-au infiltrat și în Dobrogea, regiunea de la gurile Dunării a rămas în principal geto-dacică.

În prima jumătate a secolului I î. e. n., peste acest ținut și-a întins stăpînirea Burebista Getul — cum se exprimă Strabo — care a ajuns să ocupe țărmul vestic al Pontului Euxin, cu orașele Odessos (Varna), Histria, Tomis și Callatis, iar pe țărmul nord-vestic orașele Tyras de la gura Nistrului, și Olbia, marea colonie milesiană situată la gura Bugului.

⁵ Strabo, *loc. cit.*

Regiunea sudică a Moldovei era de asemenea getică. Rezultă din știrile geografului Strabon, după care în acest ținut, între Prut și Nistru, pare a se fi situat acea pustietate a geților (ἡ ἐρημία τῶν Γετῶν), unde oștile lui Darius, mai apoi ale lui Zopyrion și Lizimach au suferit cunoscutele lor eșecuri.

Geto-dacii reprezintă, așa dar, *substratul etnic autohton*, peste care s-a suprapus, începînd din a doua jumătate a secolului I î. e. n., *civilizația romană*.

Începuturile îndepărtate ale pătrunderii romanilor la gurile Dunării sînt legate de lupta pentru desăvîrșirea unității mediteraneene, căreia îi aparținea și Marea Neagră cu salba sa de orașe grecești. Planurile Romei de a face din Mediterana o „mare nostrum“ cereau neapărat și stăpînirea anexei acesteia, Pontul Euxin. Or, politica lui Mitrhidate Eupator, regele Pontului, care realizase sub conducerea sa, fără voia și împotriva Romei, prima unitate a Mării Negre, contrazicea și putea compromite planurile acesteia.

De aceea, expediția din anul 72 î. e. n. a lui Lucullus Varro, a urmărit ruperea orașelor grecești din alianța cu regele Pontului, impunîndu-le „alianță“ cu Roma. Litoralul vestic al Mării Negre pînă la gurile Dunării a căzut sub dominația Romei. Orașele grecești au fost obligate să accepte „alianța“ cu Roma, așa cum se dovedește și printr-o inscripție fragmentară descoperită la Callatis. Zece ani mai tîrziu, orașele grecești în frunte cu Histria s-au răscolat și, cu ajutorul triburilor autohtone, au înfrînt oștile lui C. Antonius Hybrida, guvernatorul Macedoniei, într-o bătălie ce s-a dat în apropiere de Histria. Pentru moment pericolul roman a fost deci înlăturat.

Curînd după aceea, orașele grecești au fost cucerite de Burebista, dar moartea marelui rege întimplată în 44 î. e. n. a avut ca urmare eliberarea lor odată cu aceea a întregii Dobroge. Teritoriul acesteia era împărțit prin anul 29 î. e. n. între trei căptenii (Roles, Dapyx și Zyraxes), ultimii conducători ai Dobrogei getice libere.

În adevăr, în anii 29—28 î. e. n., M. Licinius Crassus, guvernatorul Macedoniei, profitînd de conflictul dintre Roles și vecinul său din centrul Dobrogei, Dapyx, cucerește teritoriul acestuia, după care, sub pretextul că în cetatea Genucla, situată pe Dunăre, în nordul Dobrogei se păstrau steagurile capturate de la romani în bătălia de lîngă Histria din 61 î. e. n., a atacat și pe Zyraxes, căpetenia daco-geților din teritoriul muntos din nordul Dobrogei, silindu-l să se refugieze la nord de Dunăre, cu scopul de a se întoarce cu ajutoare de la geții din Moldova, de unde însă nu a mai revenit. Astfel întreaga Dobroge și-a pierdut independența, orașele grecești de pe litoral au intrat din nou în „alianță“ cu Roma ca orașe *foederatae*, iar mai tîrziu au fost puse sub jurisdicția unui *praefectus Orae Maritimae*, în timp ce teritoriul getic a fost dat în grija regelui clientelar al odrizilor.

Se stabilea, așa dar, un regim de tranziție, care a durat pînă în anii 45—46, cînd romanii au anexat Dobrogea la provincia Moesia,

odată cu desființarea regatului odrizilor și crearea provinciei romane Tracia.

În perioada dintre anii 28 î.e.n. și 46 e.n. configurația etnică a Dobrogei a rămas în esență neschimbată : pe litoral greci și geți, în interior geții autohtoni sub dominația odrizilor traci. Dincolo de Dunăre, în Muntenia și Moldova, locuiau în continuare geții, care nu înțelegeau să le fie întrerupte legăturile tradiționale cu cei din Dobrogea și făceau eforturi repetate să recucerească malul drept al Dunării.

Situația militară și etnografică din perioada slabei stăpîniri a odrizilor este descrisă de poetul P. Ovidius Naso, în perioada relegării sale la Tomis între ani 8 și 17 e.n. Știrile lui Ovidius au o mare valoare tocmai pentru că ele se datoresc unui martor ocular, uneori participant direct la apărarea orașului, în orice caz avînd posibilitatea să fie informat asupra evenimentelor de la Dunăre. Merită să fie relevate mai cu deosebire informațiile poetului privitoare la eforturile geților din stînga fluviului pentru recucerirea cetăților *Aegyssus* (Tulcea) și *Troemis* (Iglița-Turcoaia) în anii 12 și, respectiv, 15 e.n. Astfel, în elegia a VIII-a din *Ex Ponto I*, Ovidiu descrie evenimentele de la Aegyssus : „oraș vechi de pe malul Histriului cel cu două nume, greu de cucerit din cauza poziției și fortificațiilor sale“.

*Stat vetus urbs, ripae vicina binominis Histri,
Moenibus et positu vix adeunda loci.*

Cu toate acestea geții l-au cucerit și au măcelărit garnizoana odrizilor. Deși regele acestora sosise în grabă cu oaste numeroasă (*innu-mero milite*), situația n-a fost restabilită decît prin intervenția unei legiuni romane din Moesia.

În anul 15 geții cuceriră Troesmis-ul. Numai intervenția ostilor romane condusă de L. Pomponius Flaccus, legatul Moesiei, i-a silit să se retragă după lupte sîngeroase, așa cum arată Ovidiu, *Ex Ponto IV*, 9,75 și urm. :

Pe aceste locuri Flaccus a comandat cîndva :

Sub dînsul n-aveai teamă la Istrul cel barbar,
(= *et illo ripa ferox Histri sub duce tuta fuit*)
Căci el ținu supuse a Moesiei popoare
Și-nspăimîntă pe geții ce se încred în arc.
Cu apriga-i virtute luă-napoi Troesminul
Și Dunărea cu sînge barbar o înroși

(trad. T. NAUM).

Nesiguranța ce stăpînea în Dobrogea în perioada dominației odrizilor, stînjenea dezvoltarea economică atît a satelor autohtone cît și a orașelor grecești de pe litoral. Armata romană era obligată să intervină mereu pentru a suplini slăbiciunea dominației odrizilor. În iureș nebun, geții nord-dunăreni, bastarnii și sarmații treceau fluviul pe ghiață, pustiau satele, decimau populația și nu se oprea decît în fața zidurilor ceăților grecești. De aceea, în anul 46, romanii au instaurat propria stăpînire pînă la Dunăre, iar mai tîrziu, în timpul domniei lui

Nero, au început să controleze și teritoriile de la nord de fluviu, de unde au strămutat, sub guvernatorul T. Plautius Silvanus Aelianus, o sută de mii de „transdanubieni“ la sud de Dunăre.

Sub Domițian și sub Traian au fost alipite și teritoriile din sudul Moldovei pînă la Tyras. Instaurarea stăpînirii romane în ținutul de la Dunărea de jos, pe ambele maluri ale fluviului, aducea în aceste părți ale lumii liniștea și siguranța propice unei dezvoltări liniștite. La adăpostul liniei fortificate (*limes*-ul) dunărene s-au întemeiat numeroase cetăți și așezări civile, cele mai multe pe locul unor așezări autohtone. Soldații și coloniștii romani au intrat în legături nemijlocite cu populația autohtonă, conviețuirea devenind din ce în ce mai strînsă.

Așezările întemeiate au jucat rolul unor focare de răspîndire a limbii și culturii romane, nu numai în Dobrogea ci și pe malul stîng al Dunării, unde de asemenea s-au înființat centre importante. Astfel, în jurul castrului de la Barboși — al cărui nume antic, din păcate nu se cunoaște cu siguranță (*Dinogetia* ?) — s-a dezvoltat o viață romană intensă, ca prelungire a celei din Moesia, cu care alcătuia o unitate culturală și administrativă, pe un *territorium* rural mai larg, condus de un *ordo decurionum* avînd în fruntea sa un *quinquennalis*. Procesul de romanizare se reflectă aici în inscripția descoperită la Sendreni, păstrată la Muzeul din Galați, a lui *L. Iulius Iulianus qui et Rundacio*. Porecla *Rundacio* indică numele băștinaș, purtat înainte de romanizare de către L. Iulianus.

Toponimia autohtonă, onomastica scoasă din inscripțiile dobrogene ca și materialele arheologice, din ce în ce mai bogate, dovedesc că populația geto-dacă a continuat să viețuiască în timpul stăpînirii romane.

Astfel, în ceea ce privește toponimia, ea este în cea mai mare parte preromană, autohtonă. Pe lîngă numele cunoscutelor centre întărite de pe malul dobrogean al Dunării — *Carsium*, *Troesmis*, *Arrubium*, *Dinogetia*, *Aegyssus*, evident preromane — izvoarele păstrează numeroase nume de localități terminate în sufixul dacic — *dava*, cum sînt *Giridava*, *Sucidava*, *Capidava*, *Muridava*, *Buteridava*, etc. La nord de Dunărea de jos, vestitul geograf Claudius Ptolemaios menționează, între fluviile Borystene și Hierasus (Siret) pe *Tyragetai* (geții de pe rîul Tyras), pe *Harpi* (poate Carpii getici), iar pe lîngă rîul Hierassus situează localitățile *Zargidava*, *Tamasidava* și *Piroboridava* (= Poiana Tecuci ?).

Continuitatea populației autohtone în cursul stăpînirii romane rezultă de asemenea din numeroase inscripții. Cea mai importantă ni se pare cunoscuta inscripție găsită la Tropaeum Traiani, din care aflăm că un grup de *daci* — numiți așa, iar nu geți — încălcase hotarele unei *civitas Ausdecensium* (traci colonizați în Dobrogea), probabil cu prilejul năvălirii *costobocilor* de prin 170. Autoritățile provinciale au fost nevoite să ia măsuri pentru a restabili bornele teritoriului amintitei *civitas* și să scoată pe dacii rebeli din acel teritoriu „jussu Helvii Pertinacis consularis nostri“. Foarte importantă este și inscripția care se referă la hotărnicia dintre proprietatea Messiei Pudentilla și *vicani*

Buteridavenses, mai cu seamă că ea se referă la regiunea din nordul Dobrogei, unde deci se afla un *vicus* cu numele dacic *Buteridava*.

Alte inscripții conțin, alături de nume romane ce dovedesc procesul rapid de romanizare, nume caracteristice traco-dace cum sînt *Decibalim*, *Seicipere* și *Mamutzim* — în regiunea Durostorului — *Dai-zus Comozoi*, *Crescens Rigozi* — la Tropaeum Traiani — Iulius Diz-zace — la Troesmis — Zudecitulp — la Cuzgun, Rundacio — la Șendreni, un Decibalus la Salsovia și altele.

Este vorba, așa dar, nu de elemente izolate ci de un număr important de autohtoni, care trăiește laolaltă cu coloniștii romani și adoptă treptat cultura romană și limba latină vorbită, necesară în relațiile lor cu coloniștii și cu autoritățile statului roman. Ca urmare a acestor legături, ca și în Dacia, se formează și în Moesia inferioară o populație daco-romană care stă la temelia poporului român.

Concluziile de mai sus sînt confirmate amplu de descoperirile arheologice. În adevăr, cercetările de teren au dovedit prezența continuă a geto-dacilor atît în perioada preromană, cînd cultura este de caracter predominant autohton, cît și în perioada romană. Pentru a ne limita numai la nordul Dobrogei, teritoriul dintre Troesmis și Murighiol se întîlțesează, înainte de venirea romanilor, ca un teritoriu de civilizație geto-dacică. Ceramica din a doua epocă a fierului la Troesmis arată caracterul getic al acestui important centru, în care romanii au așezat legiunea a V-a Macedonica și care a devenit în timpul lui Marcu Aureliu *municipium Troesmense*. În apropiere de *Arrubium* (Măcin), la Sulucu, s-a descoperit ceramică getică și tot de acolo provine un tezaur de monede istriene din secolele V-IV î.e.n., ceea ce dovedește relații de schimb cu orașul grecesc de la Marea Neagră. Colectivul arheologic de la Dinogetia (Bisericuța-Garvăn) a descoperit numai pe teritoriul acestui sat numeroase urme getice. Este de menționat că la punctele „La Chetricea” și „La Nisip”, pe lângă cioburi getice s-au descoperit și denari republicani romani, printre care unii cu efigia lui Caesar, Marcu Antoniu și Augustus.

Un important centru dac a existat la Somova, unde, pe lângă o mare cantitate de ceramică getică, s-au găsit numeroase fragmente elenistice, printre care și torți de amfore cu stampilă. Aici, în regiunea muntoasă dintre Niculițel și Somova, se afla unul din centrele geto-dacice cele mai importante din nordul Dobrogei. Dar așezări sau necropole din aceiași perioadă se cunosc în tot lungul malului înalt dobrogean, la Isacceia, la Tulcea, Mahmudia, Murighiol etc.⁶

Reținem deci că Dunărea curge printr-o țară getică. Situația este similară pe ambele maluri ale fluviului. Se confirmă deci și arheologic concluziile pe care le-am tras din toponimie și din analiza izvoarelor literare și epigrafice.

Cercetările arheologice confirmă însă și cel de al doilea aspect al analizei noastre: continuitatea geto-dacică și procesul de asimilare

⁶ Gh. Ștefan, Contribuții arheologice la cunoașterea dacilor din Dobrogea de nord, în *Studii și referate privind istoria veche a României*, I, p. 29—40.

al autohtonilor de elementul roman, atât în Dobrogea cît și în Moldova meridională. Datele cele mai importante în această privință ni le oferă unele descoperiri de la Dinogetia-Garvăn. Așezarea romană de acolo s-a format peste o așezare autohtonă ale cărei resturi formează nivelul arheologic cel mai de jos. Aceasta nu înseamnă că populația băștinașă a fost alungată sau extirpată de romani. Dovada o constituie descoperirea într-o locuință datată în secolul II e.n. printr-o monedă a lui Antoninus Pius, alături de ceramică și obiecte romane, a unor vase de tip și de factură dacică. Prin urmare, geto-dacii continuau să fie prezenți și, cu toate că adoptaseră elemente ale culturii materiale romane, ei nu părăsiseră complet tradițiile culturii proprii. Ulterior conviețuirea cu romanii va șterge deosebiriile dintre cec două elemente constitutive ale poporului nostru. Ca urmare a asimilării autohtonilor de către romani se va forma o cultură unitară și o populație daco-romană.

Este adevărat că unele manifestări tîrzii ale culturii dacilor mai reapar în secolele al III-lea și al IV-lea. Însmormîntări de incineratie, ceașca-afumătoare dacică ce se întîlnește în necropolele de tip Sîntana de Mureș, deocamdată în stînga Dunării, poate datorită aportului dacilor liberi și carpilor care au coborît prin a doua jumătate a secolului al III-lea la Dunăre și unii au fost chiar colonizați în Dobrogea romană.

În ansamblu, însă, gurile Dunării deveniseră nu numai din punct de vedere politic ci și etnic daco-romane. Antagonismele dintre autohtoni și romani se șterseseră. Geto-dacii și romanii alcătuiau un bloc românice în fata popoarelor germanice și a celor de călăreți nomazi de stepă : hunii, avarii și bulgarii.

Din cele expuse pînă aici rezultă că în procesul complex de formare a poporului român, ținutul Dunării de jos a jucat un rol tot așa de mare ca și provincia Dacia. Aportul Moesiei este cu atît mai mare cu cît aici conviețuirea substratului autohton cu romanii a avut o durată mai lungă. Faptul că la gurile Dunării prezența romanilor este mai veche și a continuat în forme organizate pînă la începutul secolului al VII-lea e.n., a avut ca rezultat că în momentul pierderii ei, populația devenise romanică, excepție făcînd numai orașele grecești de pe litoral, reduse, de altfel, la limitele zidului de apărare.

De aceea, cu toate greutățile inerente migrațiilor popoarelor barbare, resturi importante ale populației daco-romane s-au menținut, în deosebi în mediul rural și în locurile mai puțin accesibile, balta, muntele și pădurea oferindu-le condiții prielnice de viațuire. Numai așa putem explica faptul că, în momentul cînd începe să se vorbească din nou despre aceste ținuturi, apar și mențiuni despre „vlahi“, nume sub care sînt cunoscuți românii în izvoarele bizantine. Cea mai semnificativă în acest sens ni se pare informația lui Cinnamus, secretarul împăratului Manuel Comnenul, care arată că armata bizantină ce ataca pe unguri dinspre Pontul Euxin cuprindea și un mare număr de vlahi „despre care se spune că sînt coloniști din Italia“, cu alte cuvinte urmașii coloniștilor romani, căci nici o altă colonizare de elemente romane n-a mai avut loc de la ocuparea Dobrogei de romani.